

Italia i Etruskowie

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Hasło „magister”, w: *Mały słownik łacińsko-polski*, red. J. Korpanty, Warszawa 2001, s. 394.
- Źródło: Jacques Heurgon, *Życie codzienne Etrusków*, tłum. Z. Cierniakowa, Warszawa 1966, s. 49.
- Źródło: Mowa lyońska cesarza Klaudiusza, zachowana na tablicy z brązu znalezionej w Lyonie. Cytat za: M. Beard, *SPQR. Historia starożytnego Rzymu*, tłum. N. Radomski, Poznań 2016 (mowę przełożył Z. Kubiak), s. 107.
- Źródło: Eurypides, *Andromacha*, tłum. R.R. Chodkowski, w. 595–601.
- Źródło: Atenajos, *Uczta sofistów*, [w:] Jacques Heurgon, *Życie codzienne Etrusków*, tłum. Z. Cierniakowa, ks. XII, 517D, Warszawa 1966, s. 37.
- Źródło: Tytus Liwiusz, *Dzieje Rzymu od założenia miasta*, ks. V, rozdz. 1, ustęp 6.

- Źródło: [w:] Platon, *Obrona Sokratesa*, t. 29-33, tłum. W. Witwicki.
- Źródło: Arystoteles, *Metafizyka*. Cytat za: L. Owczarek, *Grecja. Wybór tekstów źródłowych do ćwiczeń z historii starożytnej*, Kielce 1988, str. 282.
- Cytat za: B. Sztumska, J. Klimiński, *Historia filozofii. Wybór tekstów źródłowych*, Bydgoszcz 1990, str. 37 .
- Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, nr 2. Starożytna Grecja*, oprac. Józef Wolski, Warszawa 1960, str. 39.
- Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, nr 2. Starożytna Grecja*, oprac. Józef Wolski, Warszawa 1960, str. 9-40.
- Źródło: *Poglądy Arystarcha*. Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, nr 2. Starożytna Grecja*, oprac. Józef Wolski, Warszawa 1960, str. 43-44.
- Źródło: *Poglądy Arystotelesa*. Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole, nr 2. Starożytna Grecja*, oprac. Józef Wolski, Warszawa 1960, str. 42-43.

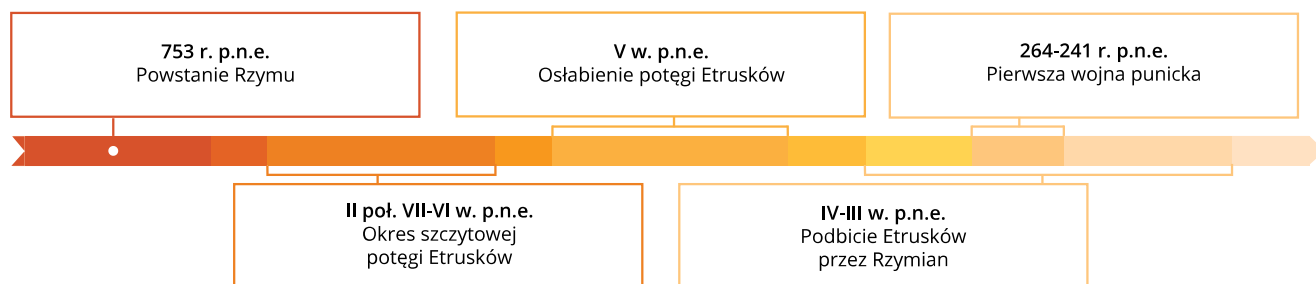

Italia i Etruskowie

Fresk z grobowca Leopardów (VI w. p.n.e., Tarkwinie), przedstawiający muzyków i tancerzy, charakterystyczny motyw etruskiej sztuki.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wykład na temat dziejów starożytnych Rzymian zwykle rozpoczyna się od opisu cywilizacji etruskiej. Jej wpływ nie tylko na Rzymian, ale również na inne zamieszkujące Italię ludy jest wyraźny. O Etruskach wiemy jednak niewiele. Jeden z badaczy nie wahał się nawet nazwać ich „dziećmi tajemnicy i synami nocy”. Wynika to przede wszystkim z dwóch rzeczy: po pierwsze z niewielkiej liczby świadectw literackich na ich temat, a po drugie z trudności z rozumieniem języka etruskiego, który w większości pozostaje niezrozumiały. Zachowały się jednak zachwycające zabytki archeologiczne, a oddziaływanie Etrusków widać także w wielu rzymskich zwyczajach.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

- Scharakteryzujesz związki między kulturą etruską a kulturą rzymską.
- Wyjaśnisz, do czego służyła Etruskom zwierzęca wątroba i dlaczego często spoglądali na ptaki.
- Opiszysz uwarunkowania geograficzne Italii.

Przeczytaj

Italia

Do czasów Augusta Italia obejmowała wyłącznie tereny Półwyspu Apenińskiego. Dopiero pod koniec I w. p.n.e. w jej granice została włączona położona tuż pod Alpami Nizina Padańska, którą starożytni nazywali Galią Przedalpejską (*Gallia Cisalpina*). Są to regiony o odmiennym klimacie (w Nizinie Padańskiej panuje klimat kontynentalny; na Półwyspie – śródziemnomorski), lecz o podobnym potencjale rolniczym. Równiny Niziny Padańskiej należą do najbardziej żyznych na świecie, ale nawet bez ich bogactw Półwysep Apeniński stanowił najbardziej atrakcyjny rolniczo region basenu Morza Śródziemnego. Nic więc dziwnego, że w Italii rozwijało się przede wszystkim rolnictwo, a dla Rzymian najbardziej poważanym nie był zawód kupca czy rzemieślnika, ale rolnika. Wpływał na to także fakt, że Italia nie miała większych bogactw naturalnych, które stanowiły podstawę rozwoju rzemiosła (jedynie w Etrurii i na wyspie Elbie znajdowały się złoża żelaza), a mimo długiej linii brzegowej brakowało naturalnych portów sprzyjających aktywności handlowej. Atrakcyjność pod względem rolniczym zachęcała do migracji: Italia stanowiła prawdziwą mozaikę rozmaitych ludów. Należeli do nich również Etruskowie.

Przykład ceramiki *bucchero nero*, typowej dla sztuki etruskiej. Łatwo ją rozpoznać po czarnej i lśniącej niczym metal barwie. Etruskowie byli nie tylko dobrymi rolnikami; dzięki złożom bogactw naturalnych stworzyli także imponującą sztukę. Jak myślisz, do czego mogło służyć to naczynie?

Źródło: Metropolitan Museum of Art/Wikimedia Commons, domena publiczna.

Etruskowie...

Już w starożytności historycy spierali się na temat pochodzenia Etrusków. Część uczonych zgadza się z sądem Herodota, który twierdził, że przybyli oni do Italii z Azji Mniejszej (prawdopodobnie ok. 1000 r. p.n.e.). Inni powołują się na Dionizjosa z Halikarnasu (I w. p.n.e.) i utrzymują, że Etruskowie byli **autochtonami**. Zagadka do dziś pozostaje nierozwikłana. W Italii utworzyli oni coś na kształt federacji luźno powiązanych dwunastu miast-państw, które wspólnie ustalały politykę zagraniczną. Apogeum znaczenia Etrusków w Italii przypada na VII i VI w. p.n.e., kiedy to podporządkowali sobie część Niziny Padańskiej, Lacjum (włącznie z Rzymem) i bogatą Kampanię. W swoich wspólnotach rozwinęli ciekawą kulturę, którą poznajemy głównie za pomocą archeologii, a przede wszystkim dzięki wykopaliskom **kurhanowym**. W grobach tych zachowały się piękne, romantyczne malowidła naścienne, sarkofagi, a także wyroby rzemieślnicze będące świadectwem rozwijającej się w Etrurii – dzięki bogatym złożom rudy żelaza – metalurgii. W Tarkwinii (*Tarquīnia*), jednym z ważniejszych miast etruskich, znaleziono w 1546 r. tak wiele wyrobów z brązu, że po ich przetopieniu uzyskano prawie 3 tony brązu, który wykorzystano na udekorowanie bazyliki św. Jana na Lateranie.

Sarkofag uśmiechniętych małżonków, jeden z najstynniejszych zabytków sztuki etruskiej z końca VI w. p.n.e., obecnie w Narodowym Muzeum Etruskim w Rzymie. Rzeźba przedstawia parę małżeńską podczas pośmiertnej uczty. Zwróć uwagę na półleżącą pozycję kobiety i mężczyzny. W ten sposób podczas starożytnych biesiad goście spożywali posiłek.

Źródło: Sailko, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

...a Rzymianie

Wpływy Etrusków na przyszłych panów świata jest niekwestionowany. Rzymianie przejęli od Etrusków porządek społeczny; podobieństwa widać także w sferze religii, choć ta etruska wydaje się bardziej od rzymskiej mroczna i skoncentrowana wokół śmierci, po

której człowieka nic dobrego nie czeka. Główną rolę w etruskim panteonie odgrywali Tinia, Uni i Menrwa, odpowiednicy [kapitolińskiej](#) trójcy: Jowisza, Junony i Minerwy. Rzymski historyk Tytus Liwiusz (I w. p.n.e./I w. n.e.) tak pisał o Etruskach:

((Tytus Liwiusz

Dzieje Rzymu od założenia miasta

Był to lud przywiązany silniej niż którykolwiek do praktyk religijnych, tym bardziej że w tej dziedzinie miał szczególną znajomość rzeczy.

Źródło: Tytus Liwiusz, *Dzieje Rzymu od założenia miasta*, ks. V, rozdz. 1, ustęp 6.

Wątroba z Piacenzy (miejsca, w którym została odnaleziona) wykonana z brązu (III/II w. p.n.e.). Etruskowie wierzyli, że bogowie zyskują znaki we wnętrznościach zwierząt ofiarnych. Organ został pieczołowicie zrekonstruowany, ponadto podzielono go na części, na których podano imiona bogów opiekujących się danymi elementami. Obecnie przedmiot ten można oglądać w Museo Civico w Piacenzy.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Faktycznie Etruskowie wielką wagę przywiązywali do przepowiedni. Wróżyli, badając zjawiska pogodowe (szczególnie opanowali interpretowanie uderzeń piorunów), katastrofy naturalne, lot ptaków czy budowę zwierzęcych wnętrzności. Zwyczaje te szanowali Rzymianie, którzy wróżbiarstwo zaliczali do tzw. dyscypliny etruskiej (*Etrusca disciplina*) i powierzali je m.in. [haruspikom](#). Od Etrusków wywodziły się również instytucja igrzysk oraz oznaki władzy urzędniczej, jakim były [fasces](#). Składanie ofiar z ludzi – praktykowane przez Rzymian w sytuacjach zagrożenia państwa – także miało swoje źródło w Etrurii.

Italia VIII - VI w. p.n.e. Co stanowiło naturalną granicę pomiędzy terytorium Etrusków a Latynów?

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

autochton

(z gr. *autochthon* – tuziemiec, tubylec, od *autos* – sam + *chthon* – ziemia, kraj) rdzenny mieszkaniec danej ziemi w odróżnieniu od ludności napływowej

fascēs

(łac.) pęki różg z toporem w środku. Każdy z dwunastu królów etruskich wedle tradycji miał do dyspozycji po jednym liktorze, czyli człowieku, który niósł takie różgi przed nim na ramieniu; w czasie wojny, kiedy władza skupiała się w ręku jednego etruskiego króla, towarzyszyć mu miało dwunastu liktorów; *fascēs* przeszły później na niektórych wysokich urzędników rzymskich (np. konsulów) jako symbol ich władzy wojskowej

haruspikowie

(łac. *haruspices*) wróżbici pochodzenia etruskiego w Rzymie; do ich specjalizacji należało badanie wnętrza zwierząt złożonych w ofierze i sakralne oczyszczanie miejsc uderzeń piorunów

Kapitol

(łac. *Mons Capitolinus*, wzgórze kapitolńskie) najmniejsze wzgórze Rzymu, za czasów monarchii wybudowano na nim świątynię triady/trójcy bóstw – Jowisza Kapitolńskiego, Junony i Minerwy

Słowa kluczowe

Etruskowie, Rzym, Etruria, Italia, Tarkwinie, starożytność, starożytny Rzym, kultura starożytnego Rzymu, społeczeństwo starożytnego Rzymu, antyk

Bibliografia

M. Beard, *SPQR. Historia starożytnego Rzymu*, tłum. N. Radomski, Poznań 2016.

R. Bloch, *Etruskowie*, tłum. A. Zabłudowski, Warszawa 1967.

W. Dobrowolski, *Malarstwo etruskie*, Warszawa 1979.

J. Heurgon, *Życie codzienne Etrusków*, tłum. Z. Cierniakowa, Warszawa 1966.

M. Jaczynowska, M. Pawlak, *Starożytny Rzym*, Warszawa 2011.

Słownik kultury antycznej, red. R. Kulesza, Warszawa 2012.

A. Ziółkowski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2010.

A. Ziółkowski, *Historia Rzymu*, Poznań 2004.

Mapa interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą, a następnie wykonaj polecenia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Oceń, które krainy Italii należały do najbardziej i najmniej atrakcyjnych pod względem gospodarczym. Uzasadnij odpowiedź.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wyjaśnij, jaki wpływ na oblicze kultury rzymskiej miały zamieszkujące Italię ludy. Odwołaj się do dwóch ludów.

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Określ, które zdanie są prawdziwe, a które fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Od najdawniejszych czasów do Italii włączano Półwysep Apeniński i Nizinę Padańską.	☐	☐
Italia była krajem obfitującym w żyzne ziemie.	☐	☐
Wedle dzisiejszego stanu wiedzy nie ma wątpliwości, że Etruskowie byli autochtonami.	☐	☐
Etruskowie nauczyli się od Rzymian sztuki wróżbiarskiej.	☐	☐
Etruskowie praktykowali ofiary z ludzi.	☐	☐
Kultura grecka nie miała wpływu na etruską.	☐	☐

Wyjaśnij, skąd wynikają podobieństwa obu przedstawień.

Ilustracja A

Etruskie malowidło przedstawiające ucztę, namalowane w jednym z grobowców z etruskiej nekropolii Monterozzi, obok miasta Tarkwinie, ok. 470 r. p.n.e.

Źródło: Sailko, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ilustracja B

Greckie malowidło przedstawiające sympozjon, czyli biesiadę, ulubiony sposób spędzania wolnego czasu przez arystokratów; grobowiec w Paestum, kolonii Sybaris w Wielkiej Grecji, około 475 r. p.n.e.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tvoja odpowiedź

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenie.

((Atenajos

Uczta sofistów

Teopompos w XLIII księdze swej historii mówi, że u Tyrreńczyków [= Etrusków] kobiety są wspólne, że bardzo starannie pielęgnują swoje ciało i gimnastykują się nago, często razem z mężczyznami, czasem z innymi kobietami. Nie wstydzą się bowiem tego, że są nagie. Ucztują nie obok swych mężów, ale przy pierwszym lepszym z biesiadników, wznoszą nawet zdrowie, czyje chcą, a piją dużo i są piękne. Dzieci Tyrreńczyków nie wiedzą, kto jest ich ojcem, i tak wychowują się od urodzenia.

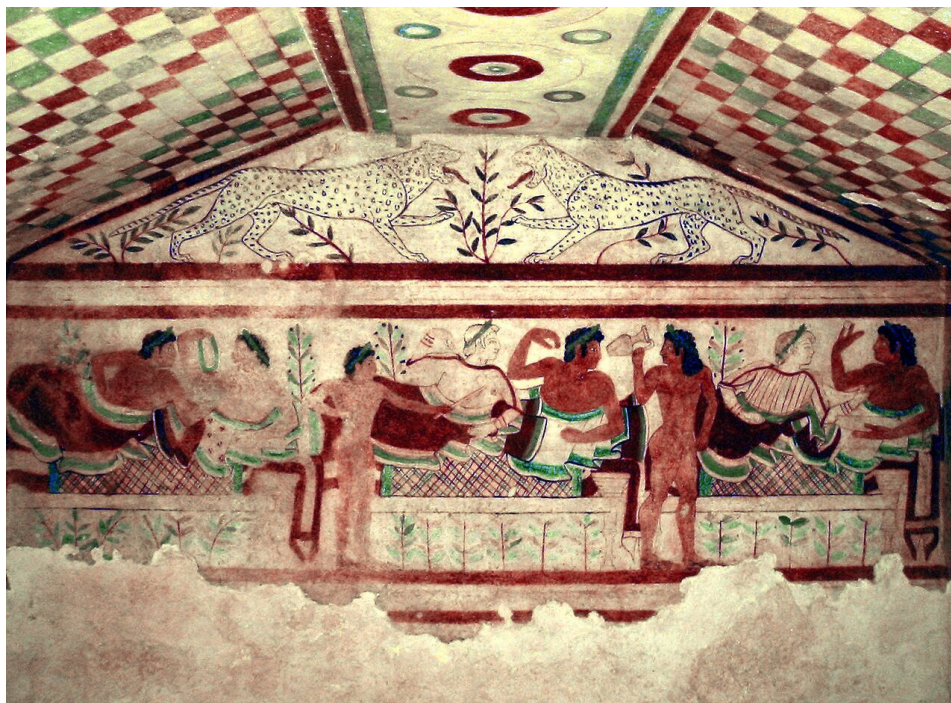
Źródło: Atenajos, *Uczta sofistów*, [w:] Jacques Heurgon, *Życie codzienne Etrusków*, tłum. Z. Cierniakowa, ks. XII, 517D, Warszawa 1966, s. 37.

Oceń, czy Teopomp, grecki historyk z IV w. p.n.e., pochwala, czy krytykuje zwyczaje Etrusków w cytowanym przez Atenajosa fragmencie. Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 4

Na podstawie tekstu źródłowego z powyższego zadania rozstrzygnij, czy ukazana scena przedstawia ucztę etruską. Uzasadnij odpowiedź.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tvoja odpowiedź

Ćwiczenie 5

Przeciągnij pojęcia do właściwej definicji.

Kraina ta ma klimat kontynentalny i olbrzymi potencjał rolniczy. Równiny tego regionu należą do najbardziej żyznych na świecie., Jedno z ważniejszych miast etruskich., Święta wiedza Etrusków, Wróżbici pochodzenia etruskiego w Rzymie., Kolebka państwa rzymskiego., Region, który Rzymianie nazywali krainą „bogactwa róż”. Rzym, Wielka Grecja, fascies

Definicja	Pojęcie
Kraina ta ma klimat kontynentalny i olbrzymi potencjał rolniczy. Równiny tego regionu należą do najbardziej żyznych na świecie.	
Jedno z ważniejszych miast etruskich.	
Święta wiedza Etrusków	
Wróżbici pochodzenia etruskiego w Rzymie.	
Kolebka państwa rzymskiego.	
Region, który Rzymianie nazywali krainą „bogactwa róż”.	

Ćwiczenie 6

Poniżej zamieszczono etruskie malowidło z grobu François (od nazwiska XIX- wiecznego odkrywcy), datowane na połowę IV w. p.n.e. Na podstawie wiedzy na temat zainteresowań Etrusków, wybierz poprawną interpretację malowidła.

- ☐ Od Etrusków wywodziła się instytucja igrzysk. Na malowidle widzimy moment otwarcia olimpiady. Jedna osoba, klęcząc, wypuszcza ptaka do lotu, z kolei druga to urzędnik, który obserwuje ceremonię.
- ☐ Etruskowie składali ofiary z ludzi. Na malowidle widzimy postać stojącą – kapłana, i klęczącą, czyli jego ofiarę.
- ☐ Etruskowie słynęli z umiejętności wróżenia, szczególnie na podstawie lotu ptaków. Na malowidle widzimy dwie postaci: jedna, klęcząc, wypuszcza ptaka do lotu, z kolei druga obserwuje jego lot.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Poniżej fragment mowy cesarza Klaudiusza (I w. n.e.), który napisał 20-tomowe dzieło na temat Etrusków i opracował słownik etruski (oba nie zachowały się do naszych czasów). Tekst dotyczy tego, co Etruskowie sądzili w kwestii objęcia władzy przez jednego z królów Rzymu Serwiusza Tuliusza (według rzymskiej tradycji panował w latach 578–534 p.n.e.). Historyk Adam Ziółkowski zauważył, że Klaudiusz „nie podaje sposobu, w jaki [Serwiusz Tuliusz] zdobył władzę w Rzymie”; sugeruje go natomiast malowidło z grobu François (*Historia Rzymu*, Poznań 2008, s. 71).

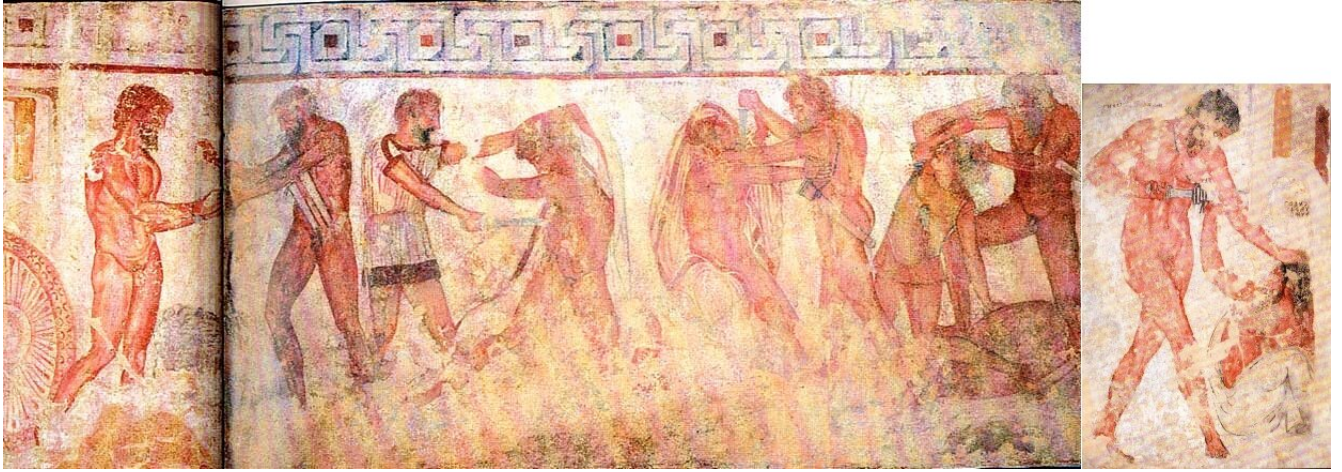
Na podstawie analizy etruskiego malowidła z grobu François (źródło B) przedstaw hipotezę odnośnie do tego, co sądzili Etruskowie na temat sposobu przejęcia władzy przez Serwiusza Tuliusza w Rzymie.

Źródło A – fragment mowy cesarza Klaudiusza

“ [Serwiusz Tulisz] był według Etrusków dawnym wiernym towarzyszem Caeliusa Vivenny i współnikiem różnorodnej jego doli, który, gdy po różnych przypadkach losu został razem ze wszystkimi niedobitkami wojska Caeliusa wygnany z Etrurii, zajął wzgórze Caelius [jedno z siedmiu wzgórz Rzymu] – tak zwane od wodza Caeliusa – i zmieniając miano (nazywał się bowiem w języku Tusków [= Etrusków] Mastarna), przyjął takie imię, pod jakim go [tzn. Serwiusza Tuliusza] wymieniłem, a otrzymawszy władzę królewską, przyniósł wielki pożytek państwu.

Źródło: Mowa lyońska cesarza Klaudiusza, zachowana na tablicy z brązu znalezionej w Lyonie. Cytat za: M. Beard, *SPQR. Historia starożytnego Rzymu*, tłum. N. Radomski, Poznań 2016 (mowę przełożył Z. Kubiak), s. 107.

Źródło B – malowidła z grobu François

Podpisy informują, że postać druga od lewej to Macstrna = Mastarna, najbardziej na skraju to Cnaeve Tarchunies Rumach = Gnejusz Tarwkiniusz Rzymianin; wedle rzymskiej tradycji przed Serwuszem Tuliuszem panował Lucjusz Tarkwiniusz.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tvoja odpowiedź

Na podstawie fragmentu opracowania historycznego i hasła ze słownika łacińsko-polskiego uzasadnij, dlaczego utożsamienie słowa Macstrna, które pojawia się na malowidle z grobu François, z imieniem Mastarna, a tego z kolei z Serwuszem Tuliuszem jest przez niektórych historyków podawane w wątpliwość.

Fragment opracowania historycznego

((Język etruski nie zaznacza lub zaznacza nieregularnie samogłoski tylnojęzykowe i miesza w swej ortografii spółgłoskę gardłową dźwięczną -g z bezdźwięczną -c: Macstrna jest to więc mag[i]st[e]r-na.

Źródło: Jacques Heurgon, *Życie codzienne Etrusków*, tłum. Z. Cierniakowa, Warszawa 1966, s. 49.

Hasło ze słownika łacińsko-polskiego

((magister [...] 1. dowódca (wojskowy); kapitan, sternik [...].

Źródło: Hasło „magister”, w: *Mały słownik łacińsko-polski*, red. J. Korpanty, Warszawa 2001, s. 394.

Tvoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia

Temat: Italia i Etruskowie

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres rozszerzony

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:

1) omawia początki Rzymu, z uwzględnieniem kultury Etrusków;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1) omawia początki Rzymu, z uwzględnieniem kultury Etrusków;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- opisuje warunki geograficzne Italii i ich wpływ na rozwój osadnictwa;
- wyjaśnia, kim byli Etruskowie i które ziemie Półwyspu Apenińskiego zamieszkiwali;
- omawia kulturę etruską i tłumaczy, dlaczego wiemy o Etruskach tak niewiele;
- przedstawia związki między kulturą etruską a kulturą rzymską.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Italia i Etruskowie”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z materiałem w sekcji „Przeczytaj”, a następnie rozwiązanie ćwiczenia 1 z sekcji „Sprawdź się”.
2. Chętni lub wybrani uczniowie przygotowują prezentację poświęconą Etruskom i ich kulturze. Mogą wykorzystywać dodatkowe źródła informacji, nie tylko te zawarte w e-materiale.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla temat zajęć „Italia i Etruskowie”. Omawia z uczniami cel lekcji oraz kryteria sukcesu.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel, przy użyciu dostępnego w panelu użytkownika raportu, sprawdza, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym e-materiałem i wykonali zadane ćwiczenie. Jeśli odpowiedzi uczniów bardzo się różnią lub ćwiczenie okazało się trudne, nauczyciel omawia je na forum.

Faza realizacyjna:

1. Prezentacje uczniów. Wskazani przed lekcją uczniowie (lub ochotnicy) prezentują i omawiają efekty swojej pracy. Nauczyciel oraz inni uczniowie zadają pytania prezentującemu, w razie potrzeby uzupełniają ich wypowiedzi.

2. Praca z multimedium („Mapa interaktywna”). Nauczyciel prosi, aby uczniowie w parach zapoznali się z mapą i wykonali polecenie 2: ocenili, które krainy Italii należały do najbardziej i najmniej atrakcyjnych pod względem gospodarczym. Prosi wybraną parę o przedstawienie odpowiedzi wraz z uzasadnieniem. Pozostali uczniowie mogą się odnosić do tej odpowiedzi i ją uzupełniać.
3. Uczniowie dzielą się na grupy cztero- lub pięcioosobowe. Nauczyciel czyta polecenie 3: „Wyjaśnij, jaki wpływ na oblicze kultury rzymskiej miały zamieszkujące Italię ludy. Odwołaj się do dwóch ludów” i poleca uczniom, aby wykonali zadanie w grupach, korzystając ze wskazówek zawartych w e-materiale. Po wyznaczonym czasie wybrane grupy odczytują swoje odpowiedzi na forum. Inni uczniowie uzupełniają ich wypowiedzi.
4. Uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenie 2 z sekcji „Sprawdź się”, porównując dwie ilustracje. Nauczyciel obserwuje postęp pracy i rezultaty. Prosi wybranego ucznia o przedstawienie odpowiedzi.
5. Ćwiczenia od 3 do 5, wyświetlone przez nauczyciela na tablicy, uczniowie rozwiązują w grupach czteroosobowych. Po wykonaniu każdego ćwiczenia i uzgodnieniu przez grupę wspólnego oraz jednoznacznego wyboru następuje omówienie rezultatów na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, następuje wspólne omówienie: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego. Później nauczyciel analizuje przebieg lekcji i przeprowadza ewaluację, z której wnioski wykorzysta w przyszłości.
2. Na zakończenie nauczyciel dokonuje oceny pracy wylosowanej grupy.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia interaktywne nr 7 i 8. Przygotuj uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

M. Beard, *SPQR. Historia starożytnego Rzymu*, tłum. N. Radomski, Poznań 2016.

R. Bloch, *Etruskowie*, tłum. A. Zabłudowski, Warszawa 1967.

W. Dobrowolski, *Malarstwo etruskie*, Warszawa 1979.

J. Heurgon, *Życie codzienne Etrusków*, tłum. Z. Cierniakowa, Warszawa 1966.

M. Jaczynowska, M. Pawlak, *Starożytny Rzym*, Warszawa 2011.

Słownik kultury antycznej, red. R. Kulesza, Warszawa 2012.

A. Ziółkowski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2010.

A. Ziółkowski, *Historia Rzymu*, Poznań 2004.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie mogą wykorzystać mapę interaktywną oraz zawarte na niej informacje podczas przygotowywania prezentacji przed lekcją. Nauczyciel może też rozdzielić zagadnienia prezentacji: jedni uczniowie przygotowują prezentację o uwarunkowaniach geograficznych Italii i zamieszkujących ją plemionach (wykorzystując mapę), drudzy – skupiając się na samych Etruskach.